

KLIMA TŘÍDY A ŠKOLY

Literatura:

- Grecmanová, H., *Učitelství listy* 5, 7, 8, 10 /1997
- Grecmanová, H. a kol. *Obecná pedagogika II*. Hanex: Olomouc 1998.
- Havlínová, M. a kol. *Program podpory zdraví ve škole*. Portál: Praha 1998.
- Kyriacou, Ch. *Klíčové dovednosti učitele*. Praha: Portál, 1996
- Průcha, J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 1997
- Střelec, S. (ed). *Studie z teorie a metodiky výchovy*. Brno: MSD, 2002.

Osnova:

Prostředí, klima, atmosféra

Sociální klima, vyučovací klima

Klima školy (školní klima, étos, ovzduší, kultura), klima třídy

Pozitivní klima třídy a školy

Podíl učitele na vytváření školního klimatu

Prostředí je obecný termín, zahrnuje aspekty sociálně psychologické, materiální, architektonické, akustické, hygienické, ergonomické.

Klima: obecná definice

komplexní jev, tvořící celek, jako soubor kvalit, ovlivňujících poměry uvnitř organizace. širších souhrnů charakteristik **prostředí**, které svou povahou a trváním **ovlivňují procesy** probíhající v určitém prostředí. Nepřímo se tak stává i faktorem ovlivňujícím **kvalitu** procesů probíhajících v tomto prostředí a v konečném důsledku i **produktů** těchto procesů. Komplexnost konceptu klimatu spočívá i v tom, že charakteristiky klimatu nelze chápat výlučně jako nezávisle proměnné ve vztahu k procesům, ke kterým klima vztahujeme. Také samotné tyto procesy totiž klima ovlivňují, a tak je vlastně vytvářejí.

K pochopení klimatu je vhodné uvádět klima do určitého **kontextu**, neboť ve vztahu je lépe „uchopitelné“. (Označení klima bez jakéhokoli dalšího upřesnění může být chápáno na pří-

klad jako pojem meteorologický, podobně jako atmosféra, zatímco klima školní třídy upřesňuje vztah k prostředí školy.)

Atmosféra bývá vysvětlována jako jev krátkodobý, situačně podmíněný a relativně rychle se měnící, ať už během dne nebo i během jedné vyučovací hodiny.

Sociální klima

Úcta (vzájemná)

Důvěra mezi lidmi

Bezpečí (pocit, že nejsem ničím ohrožován)

Radost jako součást školního života

Perspektiva pro každého (nevydělování, možnost nápravy při selhání)

Vysoká morálka (učitelé, vedení, vztah k práci)

Různorodé učební možnosti, příležitosti (prožívání, učení, přijímání, nabývání)

Stálý osobní rozvoj (děti i učitelé)

Každodenní starost o vše, co se školou souvisí

Klima školy

Klima školy představuje samostatný problém, protože, jak se zdá, všechno co se ve škole děje, s ním nějak souvisí. Je všudypřítomné.

vyjadřuje kvalitu interpersonálních vztahů a sociálních procesů, které fungují v dané škole, tak, jak ji hodnotí, vnímají a prožívají učitelé, žáci, příp. zaměstnanci školy (Průcha, Walterová, Mareš, 1998, s. 107).

Klima školy, je chápáno jako soubor trvalých podmínek („ovzduší“), ve kterých žijí a pracují žáci a studenti, učitelé i personál školy. Klimata jednotlivých škol se liší a jsou ovlivňována jednak objektivními faktory (počet žáků, lokalizace školy – velkoměsto, město, vesnice, sociální a ekonomické složení populace rodin), jednak faktory subjektivními (styl vedení a řízení školy, početnost učitelského sboru a jeho věkové složení atd.). (Průcha, 2000) .Klima školy je obrazem mezilidských vztahů ve škole, komplexní realitou, která má pro život školy mimořádný význam..

Školní klima

specifický projev školního života, který zahrnuje celkovou kvalitu prostředí uvnitř školy: materiální a estetické aspekty školy a jejich přilehlých prostor

společenskými (kvality a kompetence osob a skupin osob ve škole činných nebo těch, které školu ovlivňují)

sociálními (způsob komunikace a kooperace, zafixované vzorce navyklých vztahů a chování uvnitř skupin a mezi skupinami osob ve škole nebo školu ovlivňujících)

kulturními dimenzemi (hodnotové vzory, normy, systém víry, poznávací a hodnotící přístupy, veřejné mínění, odborné kompetence, které se ve škole uplatňují). **Sociální klima školy** odráží vztahy mezi členy sociální skupiny, atmosféru ve vyučovacích hodinách i mimo ně, organizaci školního života. Je obrazem kvality vnitřního prostředí školy, vypovídá o spokojenosti nebo soudržnosti třídy, konfliktech, náročnosti učení, užívaných pravidlech či napětí nebo spěchu při práci.

Čím je vytvářeno školní klima

- **kvalita mezilidských vztahů** (partnerství, empatie, důvěra, úcta, solidarita, spolupráce)

- **učitel, třídní učitel**

- **učitelský sbor**

- **styl řídicí práce vedení školy.**

- **třídní společenství**

- **faktory prostředí,**

geografické a meteorologické (vliv na architektonické řešení školy, obsah i cíle vzdělávání a výchovy nebo dodržování hygienických principů ve vyučování).

Politické, kulturní a regionální faktory jsou významné jako modely demokratického (autoritářského) chování.

lokalita města nebo vesnice obvykle formuje člověka nejen svými normami, ale i zvyky a tradičními požadavky na chování. Regiony vynikají a liší se svými specifickými kulturními kvalitami a skýtají možnosti rozdílných vlivů na výchovu a vzdělávání.

Klima třídy

„Klima třídy představuje dlouhodobější sociálně emocionální naladění, zobecněné postoje a vztahy, emocionální odpovědi žáků dané třídy na události ve třídě (včetně pedagogického působení učitelů)“. (Průcha, Walterová, Mareš, 1998, s. 107.) Klima je chápáno jako jev dlouhodobý, stálejší, postupně se utvářející,

Sociální klima třídy

„Termín sociální klima označuje jevy dlouhodobé, typické pro danou třídu a daného učitele po několik měsíců či let. Sociální klima třídy je zprostředkovaně ovlivněno též sociálním klimatem školy a klimatem učitelského sboru.“ (Mareš, Krivohlavý, 1995, s. 147). Mareš dodává, že klima třídy vytváří tlak na žáka, který ho může podporovat v učení, ale také může působit i opačně. V některých případech je tak výrazný, že převažuje nad snahami učitelů, popř. rodičů. Rozlišuje **sociální klima aktuální**, momentálně ve třídě přítomné, a **preferované**, do něhož se promítají žákovské představy a přání. (Mareš, 1998). Při výzkumu sociálního klimatu třídy bývají sledovány tyto jevy: spokojenost ve třídě, konflikty, soutěživost, náročnost učení a soudržnost třídy (Frasser, Fischer 1986).

Vyučovací klima

Je sociální jev, který se vytváří ve všech vyučovacích předmětech na základě interakce učitel-žák, skupiny žáků.

Dá se vztáhnout na konkrétní předměty a učitele, týká se pocitů, emocí, reakcí, zátěže žáků.

Může být chápáno jako souhrn požadavků, které má na vyučování učitel nebo žáci (dobré, špatné, spolupracující, klidné, nepřátelské, výbušné, tvořivé, otrávené, veselé, trudnomyslné, beznadějně.....)

Zjišťování klimatu třídy

J. Lašek, PdF Hr. Králové,
Naše třída, 3. – 6. ročník ZŠ.

Dotazník s 25 výroky, kterými žáci sdělují svoje stanoviska. Vztahují se k 5 charakteristikám:

Spokojenost

Třenice ve třídě

Soutěživost ve střídě

Obtížnost učení

Soudržnost třídy

Podíl učitele na tvorbě klimatu

Vztah k žákům (vytvářejí klima třídy společně)

Učitel – pomocník, facilitátor, usměrňuje, vede

Organizační, komunikativní a sociální dovednosti (odezva žáka na jednání učitele)

Pedagogický takt, optimismus, trpělivost (nemá se ztrácet, ale užívat)

Podpora zvědavosti a tvořivosti

Nácvik spolupracujícího chování, příslušnosti ke třídě, klima jako prevence proti šikaně
(komunitní kruh)

Pozitivní klima třídy a školy

Uvolněné (bez strachu a napětí)

Přátelské (dobré vztahy)

Podporující (rada, pomoc, podpora)

Cílevědomé (zaměřené na úkoly a jejich splnění)

Pracovní (aktivita, činnost, práce na úkolu)

Organizované, klidné (pravidla, pořádek, bez chaosu a spěchu)

Pozitivní klima třídy a školy

Klima školy nemá odstrašovat žáky, ale přitahovat, zajímat.

Klima školy je něco, čím se škola může prokázat na veřejnosti – pověst, image, co se povídá, silnější než výroční nebo inspekční zpráva. Učitelé by se měli snažit, aby dětem na-

bízeli zajímavý proces poznávání a učení a neměli by se soustřeďovat na pouhé zvládnání a ukázkování žactva.

Uvolněné, bez strachu a napětí

Přátelské – dobré vztahy

Podporující – rada, pomoc, podpora

Cílevědomé – zaměřené na úkoly a jejich splnění

Pracovní – aktivita, činnost, práce na úkolu

Organizované, klidné – pravidla, pořádek, bez chaosu a spěchu

Čím je vytvářeno školní klima

kvalita mezilidských vztahů (partnerství, empatie, důvěra, úcta, solidarita, spolupráce).

učitel, třídní učitel – klima třídy je projekcí celé jeho osobnosti

ale ten je členem **učitelského sboru**, jehož práce podléhá

stylu řídicí práce vedení školy.

Sociální klima jednotlivých tříd významně působí na učitele a ten se chová podle toho, zda má ve třídě ze své práce radost, nebo je naopak zklamaný a nespokojený.

Prostředí třídy je charakterizováno jejím klimatem, čímž je míněna veškerá činnost ve třídě a pravidla jejího života, určovaná činnostmi učitele

Materiální prostředí a vybavení školy a jejího okolí, spolupráci s rodiči nebo otevírání se školy vůči okolní komunitě.

Dalším faktorem je **třídní společenství**, které nemá vždy ideální parametry a nemusí se utvářet ideálním způsobem. Agresivní nebo šikanující chování části žáků může zásadně komplikovat život těm žákům, kteří mají zájem o učení a atmosféru napětí těžko snášejí. Aktéry školního klimatu jsou tedy především učitelé a žáci.

Školní klima je však také pod vlivem **faktorů prostředí**, ovlivňujících školu, jako jsou na příklad podmínky geografické a meteorologické. Ty mohou mít vliv na architektonické řešení školy, obsah i cíle vzdělávání a výchovy nebo dodržování hygienických principů ve vyučování (příklad školy ve středomoří, v severní Kanadě a v Jižní Africe). Politické, kulturní a regionální faktory jsou významné jako modely demokratického / autoritářského chování – totalitní státy, příklad školy v Bělorusku nebo na Kubě a v ČR nebo SR. Také lokalita města nebo vesnice obvykle formuje člověka nejen svými normami, ale i zvyky a tradičními požadavky na chování. Regiony vynikají a liší se svými specifickými kulturními kvalitami a skýtají možnosti rozdílných vlivů na výchovu a vzdělávání.

Znaky pozitivního školního klimatu

Na otázku Co měnit ve škole, aby se rozvíjela, odpovídá kolektiv autorů NEMES (Nezávislá mezioborová skupina pro transformaci školství) tak, že změnu klimatu řadí na první místo (1994). Pohoda sociálního prostředí, kterou M. Havlínová a kol. považují za jeden z pilířů zdravé školy, je tvořena především způsoby, jimiž se lidé k sobě chovají. V tomto chování se odrážejí vztahy, které k sobě vytvářejí (1998). Na zásadní problém změny klimatu ve změněné škole, jehož východiskem je změna člověka, upozorňuje H. Grecmanová (Učitelství listy 9/95, s. 2-3) a tím se autorka blíží názoru skupiny autorů NEMES a podstatě Projektu Škola podporující zdraví. V návrhu základních stavebních kamenů pro tvorbu vzdělávacích programů na základních školách s názvem Živá škola najdeme představu školního klimatu v této podobě: otevřené postoje lidí ve škole, důvěra a vzájemný respekt v učitelství sboru i mezi učiteli a ředitelem, ochota rodičů k dorozumění, otevřenost školy vůči okolí, respekt k potřebám žáků a dodržování didaktických zásad (Živá škola, nedatováno).

Pozitivní školní klima jako specifický projev školního života má některé znaky, které vyčlenila H. Grecmanová s ohledem na žáky, učitele, rodiče a veřejnost (Učitelství listy 5/97, s. 19):

„Pozitivní školní klima z hlediska žáků:

- umožňuje samostatné objevné učení, ze kterého má žák radost
- klade požadavky, odpovídající individuálním schopnostem žáka
- podporuje rozvoj osobnosti žáka
- dává žákovi jistotu, že bude akceptován
- umožňuje žákovi zažít úspěch
- je pro žáka organizačně přehledné
- zprostředkuje žákovi vědomí, že se k němu přistupuje spravedlivě
- dává žákovi možnost tvořit školu jako vlastní životní prostor a jako takovou ji vnímat“

„Pozitivní školní klima z hlediska učitelů:

- obecně je chápáno jako pracoviště, na kterém učitel rád pracuje dobře a adresně učí, rád spolupracuje se žáky, rodiči a kolegy
- umožňuje učiteli prožívat: citový soulad a pocit sounáležitosti s ostatními učiteli, úspěch v oboru jeho působnosti a pocit seberealizace v práci, pocit svoboda a samo-

statnosti v práci, radost z pochvaly a uznání i ze spravedlivého ohodnocení, spokojenost s daným stavem věcí i s bezkonfliktní atmosférou.“

„Od pozitivní školního klimatu **rodiče očekávají:**

- vstřícnost učitelů
- spravedlivé hodnocení a spravedlivé zacházení s dětmi
- transparentnost rozhodnutí (např. organizačních, výchovných)
- vychovatelskou kvalifikovanost a vyučovací kompetentnost učitelů
- vhodnou motivaci žáků k učení
- individuální podporu každému dítěti
- cílevědomou práci školy s ohledem na úroveň žáků v kognitivní a emocionální oblasti“

„Pozitivní školní klima z **hlediska veřejnosti** musí žáky připravit:

- k úspěšnému zapojení do odborného a pracovního světa
- k svéprávné a zodpovědné účasti na veřejném životě
- k angažovanosti pro společenské záležitosti
- k osobní a odborné mobilitě
- k dodržování sociálních a pracovních ctností.“ (Grecmanová, 1997, s. 19)

Proces utváření pozitivního školního klimatu

Na základě partnerských vztahů je možné postupně vytvářet pozitivní **pracovní klima, které bývá označováno také jako podnikatelská atmosféra, učící se společenství nebo třeba duch sounáležitosti a spolupráce ve třídě.** Ale to vše se musí děti naučit, nelze jen předpokládat, že to umějí. Pozitivní vztahy a pracovní zaujetí mezi dětmi mohou vznikat tam, kde mají možnost zapojit se do dobře organizované práce, v klidu a pohodě, s důvěrou v úspěch a ve vlastní schopnosti. Mohou pracovat bez stresu a bez rizika, že je bude někdo uvádět do trapných situací, znevažovat nebo ponižovat. Škála takového chování může být široká - od přehlížení, skákání do řeči, odbývání nebo ignorování přes ironizování a sarkasmus až po úmyslné přetěžování, záměrné neposkytnutí pomoci nebo znehodnocování úsilí (Mareš, Křivohlavý 1980). V případě selhání se hledá cesta zpět a člověk dostává šanci, možnost nápravy atd. Dítě má mít pocit, že je přijímáno, stejně jako všichni ostatní žáci, i když se mu právě nedaří. Má vědět, že se tím učí a že neztrácí důvěru ostatních ani vlastní hodnotu. Učí se pracovat na svoje maximum, bez úhybných manévřů a hledání postranních cestiček.

Tento trend ovšem musí být podporován na všech úrovních vztahů, **především vedením školy a učitelů**. Ti mají vynikat vysokou morálkou a chápat svou roli jako **roli pomocníka, facilitátora, člověka, který usměrňuje a vede**. Mohou být dětem příkladem člověka s vysokou úrovní morálních vlastností, s taktem, optimismem a klidem, s vysokou odborností. Mají ovšem i své osobní zájmy, přístup k humoru a také lidské chyby i běžné starosti. Současně s tím je nutné utvářet a budovat učitelskou autoritu na solidních základech vychovatelské role, vědomostí, organizačních schopností a osobnostních vlastností. Učitelé mají mít skutečný a nepředstíraný zájem o dětské problémy, o jejich život, o názory. Mají dojít k přesvědčení, že dobré vztahy se žáky jsou východiskem nejen ke změnám pracovního klimatu, ale i k dalším změnám, které mohou následovat. Je třeba mít v každodenním běžném životě na zřeteli starost a péči o osobní a společenský růst dětí i učitelů a o vše, co se školou souvisí, s důrazem na jasnou perspektivu, provázenou soustavností a důsledností.

Zvláštní význam mají tyto požadavky v počátcích vztahů, na začátku učebního období nebo v nově utvořených skupinách, kdy je třeba trpělivě postupovat podle utvořených a dohodnutých pravidel. Není třeba setrvávat ve vyjetých kolejích zvyků tradiční školy, která **pravidla chování** striktně nařizuje. Je jisté, že **školní řád** je jedním ze základních dokumentů školy, ale i ten lze vytvořit za spolupráce osazenstva školy. Tak je možné vytvářet situaci, kdy děti odůvodněným pravidlům a smysluplnému řádu školy rozumějí a přijímají jej za svůj bez toho, aby se snažily jej obcházet. Navíc slušnému chování nebo snášenlivosti nelze nikoho učit křikem nebo přinucením, ale postupným procesem, v němž je místo pro pochopení a zvnitřnění obsahu nabízených norem.

Třídy s pozitivním klimatem vynikají jistým způsobem **komunikace**. Je to další požadavek na dovednosti učitelů i dětí. Není možné předpokládat, že všichni lidé ve škole si budou vědět rady a že mají základní návyky, které komunikaci usnadní. Ve většině případů se musí učit pozorně naslouchat, vést dialog, klást otázky i stručně a výstižně se vyjadřovat a k tomu nemyslet jen na sebe a respektovat nebo podporovat druhé.

Na příklad v **komunitním kruhu**, ve kterém je možné s dětmi pracovat třeba dvakrát za týden nebo jinak pravidelně, se může probírat některé z aktuálních témat, přicházejících zvenčí nebo problém, který právě „hýbe“ životem třídy. Komunitní kruh je jedna ze stěžejních metod kultivace vztahů a vytváření bezpečného, důvěryhodného prostředí ve škole. Označení komunita znamená společenství. Jedná se tedy o budování vztahů, založených na vzájemné důvěře, které jsou základem soudržnosti skupiny a pocitu klidu a pohody ve třídě. Nejedná se o didaktickou metodu ani nadstandardní činnost, kterou si škola může dovolit jen tehdy, až na ni zbude čas. Vytváření komunitního kruhu je možné chápat jako základ pro to, aby škola

mohla kvalitně a efektivně plnit svoji výchovnou a vzdělávací funkci. Podmínkou však je, aby se komunitní kruh stal samozřejmou součástí školního života. Všichni, kdo se komunitního kruhu zúčastňují, jsou seznámeni se základními pravidly – právo zúčastnit se, právo zdržet se názoru, právo být respektován bez rizika znevažování a právo zachování soukromí a nevynášení sdělených informací. Pravidelné setkávání a prožitek sounáležitosti ke skupině a prožitek vzájemného sdílení při procesu budování komunitního kruhu může být významným příspěvkem k vytváření pozitivního školního klimatu.

Svoboda rozhodnutí a současně odpovědnost za vlastní volbu, to jsou často používané proklamace, kterým jako by lidé rozuměli. Málokdo je však chápe jako **základní práva všech lidí ve školním společenství**. Není mnoho těch, kdo tato práva dokážou realizovat v běžném životě. **Svoboda** neznámá bezuzdnost bez hranic, ale právo zvolit si z možností, které v rámci daných mantinelů každý člověk ve společnosti ostatních lidí má. Dítě má na vlastní kůži zažít i to, co následuje a za co pak člověk odpovídá. Svoboda souvisí s právem být sám sebou bez jakékoliv stylizace podle výhrad a představ někoho jiného nebo podle vybraných vzorů. Znamená také právo vyložit svůj názor, obhájit ho a vyslechnout názory ostatních. Děti mohou takovou zkušenost učinit na příklad ve **školním parlamentu**, jako zvolení členové třídní samosprávy nebo **školní a třídní rady**. Těžištěm a základním principem uvedené sociální organizace je participace dětí na společných úkolech, na práci a životě třídy.

Tímto způsobem je možné podporovat vůli ke spolupráci, která je základním stavebním kamenem kooperativní školy, alternativních typů škol, vycházejících ze základů reformní školy, školy komunitní, založené na otevřenosti vztahů dovnitř vůči žákům i navenek vůči okolí nebo školy integrované, v níž se přirozeně setkávají děti různého věku a učí se od sebe navzájem. **Nácvik spolupracujícího chování** je možno podporovat např. rozdělením úkolů, kdy se jednotlivci nebo skupiny žáků po jistou dobu starají o přidělený nebo zvolený úsek života, úpravy a provozu ve třídě (úklid, čistota, větrání, tabule, knihovna, pomůcky, květiny, nástěnky, výzdoba). Tím se zvyšuje jejich osobní podíl a zainteresovanost na příjemném prostředí třídy. Děti se pak snaží svoji práci neničit, ale udržovat a zlepšovat.

V atmosféře vstřícnosti, vzájemného respektu, otevřeného jednání a pohody se vytváří možnost pochopit sám sebe, poznat svoje možnosti a ověřit si své názory a zkušenosti v třídním a školním společenství. V takovém klimatu třídy většinou nebývá prostor a ani vůle pro vznik šikanujících projevů chování. **Snaha o vytvoření pozitivního školního klimatu pak funguje jako prevence proti šikaně**. Konflikty a problémy není dobré přehlížet. Je však nutné rozlišovat a ty závažnější řešit včas a efektivně, aby nezaváděly příčinu pro vznik dalších nedorozumění. Učitelům se radí zásadně problémy nezlehčovat, doporučuje se však ne-

chat řešení především na dětech a spíše se pokusit o to, aby porozuměli podstatě sporu. Neměli by se snažit okamžitě a vždy vstupovat do dětského hašteření a žákovských půtek. Většinou prospívá, dokážou-li si zachovat nadhled, popřípadě se dívají na problémy s humorem a nechají se vtahovat do všech řešených situací příliš osobně.

Vytvoření specifického školního klimatu může fungovat **jako součást tzv. skrytého kurikula**. Jsou to zkušenosti, vztahy, procesy a činnosti, které se na rozdíl od formálního kurikula a jím jasně vymezených cílů programu školy projevují skrytě a tak, že je nelze předvídat a ovlivnit.

Humanistický přístup k učení a vyučování, který umožňuje rozvoj vědomostí, ale i charakteru a životních dovedností, vyžaduje vlídnou náročnost učitelů, srozumitelný a spravedlivý systém hodnocení a účinné oceňování pokroku a úspěchů dětí. U žáka, který zažívá radost z poznání a má pocit úspěšného zvládnutí zadaných nebo vybraných pracovních úkolů se vytváří motivace pro další učení. Může se tak aktivně na svém učení podílet a pokračovat ve svém osobnostním růstu.

Pozitivní školní klima je základem programů, ke kterým se v posledních letech mohou školy přihlásit, např. Projektu Škola podporující zdraví, Dokážu to nebo Začít spolu.